

## Baltistika Vengrijoje: kontaktai su vengrais atsinaujina

*Etvešo Lorando universiteto Lituianistikos programos kuratorę dr. Aranką Laczházi kalbina hum. m. dr. Laura Laurušaitė.*

*Kada ir kaip Etvešo Lorando universitete buvo įsteigtos baltistikos studijos, kas buvo jų iniciatoriai?*

Jau nuo XX a. 8-ojo dešimtmečio Vengrijoje baltistikos srityje daug nuveikė profesorius Endre Bojtáras, o universitete viskas prasidėjo 1991 m., kai Lietuva atgavo Nepriklausomybę. Tuo metu filologijos fakulteto Rusų filologijos katedros vedėjas profesorius András Zoltán sugalvojo praplėsti katedros profilį kitomis slavų, taip pat baltų kalbomis. Jis pasikvietė pirmąjį lektorių iš Vilniaus universiteto, kuris atvyko 1991 m. spalio mėnesį. Anksčiau Vengrijos universitetuose baltų kalbos nebuvo tiriamos ir dėstomos, todėl darbą teko pradėti nuo nulio.

*Kokios buvo prof. A. Zoltán paskatos, ar jis mokėjo lietuvių kalbą kaip E. Bojtáras?*

Matyt, jo interesas buvo kitoks, nes profesorius yra kalbos istorikas, ir kelią į lietuvių kalbą atrado kaip lingvistas. Be to, šių kalbų studijomis buvo siekiama sudaryti sąlygas Vidurio ir Rytų Europos tautoms bendradarbiauti su baltų kultūros kraštais – Lietuva ir Latvija.

*Ar universitete buvo dėstomos ir lietuvių, ir latvių kalbos?*

Taip, nors latvių kalbos startas buvo sudėtingesnis. Ją pradėta dėstyti vėliau, 1993 m., ir dėstytojai buvo ne šio universiteto, o net iš kito miesto – Sombatėjaus Vakarų Vengrijoje. Jie pas mus atvažiuodavo kiekvieną penktadienį, todėl sunkiau buvo surinkti grupes. Katedroje dirbo kviestiniai lektoriai iš Lietuvos (pirmoji – Joana Pribušauskaitė, VU Lituianistinių studijų katedros lektorė) ir Latvijos (pirmoji – kalbininkė profesorė Daina Nītiņa), o dabar abi kalbas dėsto mūsų lektorius Ričardas Petkevičius.

*Iš pradžių turbūt buvo daugiau studentų, norinčių pramokti baltų kalbų?*

Iš pradžių grupėje buvo apie 4–5 studentus, pasiekusius įvairų lygį: vieni mokėsi ilgiau, kiti nebaigė kursų arba prisijungė vėliau. Nuo to laiko lietuvių kalbą studijavo nemažai norinčiųjų, iš jų kai kurie stažavosi ir Vilniaus universitete. Pastaraisiais metais šias studijas kasmet pasirenka apie 12–15 studentų.

*Kas paskatina studentus mokytis tokių sąlyginai retų kalbų?*

Motyvacijos kuo įvairiausios. Buvau antro kurso rusų filologijos studentė, mane domino kalbos, norėjau plėsti akiratį. Toks filologinis susidomėjimas ir šiandien būdingas daugeliui studentų. Ateina ir istorikai, kitų specialybių studentai, kurie mokydami lietuviškai nori papildyti savo žinias apie Baltijos regioną. Buvo tokių, kurie nuvykę į Lietuvą, Latviją

susidomėdavo šalimi, kultūra. Pasitaikė ir labai įdomių atvejų. Antai vienas inžinierius chemikas dalyvavo konferencijoje Lietuvoje kaip tik tada, kai vyko Baltijos kelio akcija, ir tai jį įkvėpė mokytis lietuviškai. Jis iki šiol palaiko ryšius su lietuvių bendruomene Vengrijoje. Kiekvieno motyvacija individuali.

*Ar fakultete pakanka mokslo ir literatūros knygų, šaltinių studijoms?*

Iš pradžių, žinoma, buvo įvairių sunkumų – lektoriams reikėjo susikurti dėstyimo metodiką, trūko vadovėlių, žodynų ir pan. Vėliau katedroje pradėta kaupti baltistikos biblioteką, kurią aktyviai rėmė įvairūs Vengrijos fondai (*Soros, Klebelsberg Kunó*) ir lektorius į Vengriją siunčiančių šalių institucijos – Lietuvos Švietimo ir mokslo ministerija, Vilniaus universitetas, Lietuvių kalbos institutas. Labai daug mums padėjo Lietuvos ambasadoriai Budapešte. 2001–2007 m. katedros dėstytojams bendradarbiaujant su Vengrijos mokslų akademijos Literatūros institutu ir Lietuvių kalbos institutu (Lietuva) buvo išleistas Endre Bojtáro parengtas *Lietuvių–vengrų kalbų žodynas* (apie 80 000 antraštinų žodžių).

*Ar lietuvių, latvių kalbos vengrams atrodo egzotinės? Kiek žinau, Lietuva vengrams geografiškai tebėra savotiška balta dėmė ir kol kas neįgyja apčiuopiamų kontūrų.*

Taip, šios kalbos tikrai atrodo ir egzotinės, ir sunkiai išmokstamos. Savo studentų visada klausiu, ką jie yra girdėję apie Lietuvą, pavyzdžiui, per istorijos ar geografijos pamokas. Dažniausiai jie mini elementariausius faktus, ne daugiau. Dabar specialybės studentai mokosi trejetą metų. Per tą laiką jie gali ne tik pasiekti aukštą kalbos žinių lygį, bet ir susipažinti su lietuvių istorija, kultūra.

*Baltijos regionas Vengrijoje turbūt pristatomas geopolitiškai unifikuoti – kaip trys Baltijos šalys, nedaroma skirtis tarp Lietuvos, Latvijos ir Estijos?*

Taip yra todėl, kad mes daugiau žinome apie XX a. Baltijos šalių istoriją, apie pastarųjų dešimtmečių procesus, ypač aktualius įvykius. Retai akcentuojami istoriniai, kultūriniai šių trijų šalių skirtumai.

*Ar yra studentų, ketinančių ateitį sieti su baltistikos mokslu, ar dauguma mokosi tik dėl savo reikmių?*

Studentų motyvacijos būna įvairiausios. Manau, kad ne vienas vėliau vėl ras kelią į lietuvių kalbą, galbūt šias žinias panaudos darbe. Turime studentą, apsisprendusį versti literatūrą. Jis savarankiškai ieško internete rašytojų, bet dar silpnokai moka kalbą. Nedaug, bet atsiranda tokių žmonių.

*Mano žiniomis, lietuvių emigracija Vengrijoje labai negausi, Budapešte gyvena tik apie 30 lietuvių. Tikriausiai ir Lietuvoje vengrų nėra daug. Gal trūksta tarpininkų tarp kultūrų, kurie galėtų pernešti abipusę informaciją?*

Man atrodo, kad ne žmonių kiekis čia svarbiausia. Reikia, kad atitinkamos institucijos aktyviau ir nuosekliau propaguotų, organizuotų ir remtų informacijos sklaidą. Aktyvių, kupinų entuziazmo ir idėjų žmonių visada buvo, ir dabar jų netrūksta. Antai viena Budapešto lietuvė XX a. paskutiniajame dešimtmetyje pradėjo dėstyti lietuvių kalbą Ekonomikos universitete.

*Kodėl būtent Ekonomikos universitete?*

Būdama dėstytoja ji pasiūlė fakultatyvius lietuvių kalbos kursus, atsirado ir klausytojų. Deja, dėstymas neįgavo kitos formos, tad nebuvo pratęstas. Tas pats ir mūsų universitete – nors praėjo jau 20 metų nuo pirmojo lektoriaus atvykimo, lietuvių kalba visą laiką liko marginalus dalykas, jos pozicija studijų programoje ir ateitis visada buvo šiek tiek miglota... Tik praeitų metų rudenį pavyko surinkti grupę ir įsteigti lituanistikos specialybę. Tam prireikė nemažai pastangų ir ypač rimtos paramos iš Lietuvos. Šiomet – pirmieji metai, susirinko pirmas kursas. Lietuvių kalba dėstoma kaip gretutinė specialybė šalia bet kurio kito dalyko. Specialybės sublokuojamos – pagrindinė gali būti bet kuri, o prie jos siūloma pasirinkti lietuvių kalbą.

*Ar yra vengrų kalbos specialistų, parengtų Lietuvoje?*

Mano žiniomis – ne. Įvairiais tarpsniais Vilniaus universitete buvo dėstoma vengrų kalba, bet tokios nuolatinės disciplinos nėra.

*Lietuviams vengrų kalba irgi labai sunkiai suprantama ir juolab išmokstama, nes jos žodžiai nekelia jokių asociacijų su kitomis pažįstamomis kalbomis.*

Labai mažai kalbama, rašoma ir žinoma apie tai, kad mūsų istorijos vis dėlto buvo susijusios. Mes, vengrai, viduramžiais turėjome ryšių su Lenkija, Vengriją valdė jogailaičiai.

*Tada abi kultūros galėjo suartėti, įgyti bendrų tendencijų?*

Taip sakyti gal per drąsu, bet valdovų kontaktų visą laiką būta. Istoriškai Vengrija, Lenkija ir Lietuva buvo susijusios ir politiškai, ir iš dalies kultūriškai.

*Kultūrinis bendravimas tikriausiai daugiau buvo palaikomas sovietmečiu – ir vertimų buvo daugiau, ir intelektualų asmeninių kontaktų, vėliau jie išseko. Čia, kiek žinau, Endre Bojtáras buvo pagrindinė kultūras vienijanti asmenybė?*

Be abejo. Jis ir lietuvių literatūros vertimus organizavo, ir pats labai daug išvertė, o iš latvių kalbos apskritai nebuvo kam versti. Dabar kai kurie mūsų katedros studentai taip gerai moka kalbą, kad gali versti grožinę literatūrą.

*Esate išvertusi Sigito Parulskio romaną „Murmanti siena“. Ar lietuvių literatūra Vengrijoje gali būti pastebėta, skaitoma?*

Vengrijos skaitytojai nuoširdžiai domisi Lietuva, jos kultūra, literatūra. Jau keletą metų Budapešto knygų mugėje dalyvauja rašytojai iš Lietuvos, pristatomi jų kūriniai. Manau, kad 2012 m. vengriškai išleistas S. Parulskio romanas vengrams yra įdomus ne tik tuo, kad jame per vienos šeimos likimą atsiskleidžia visa XX a. Lietuvos istorija. (Apie ją mes, deja, dažniausiai žinome tik keletą esminių dalykų. Vis dėlto panašūs procesai vyko ir Vengrijos istorijoje, todėl dažnam vengrų skaitytojui tai yra ir kažkas egzotiška, ir kartu labai artima.) Esu įsitikinusi, kad daugybė skaitytojų norėtų labiau pažinti ir literatūros kontekstą, kuriame šis romanas atsirado. Su universiteto ir leidyklų kolegomis siekiame, kad ateityje būtų išversta ir Vengrijos publikai pristatyta kuo daugiau lietuvių rašytojų kūrinių, ypač šiuolaikinių. Tikimės, kad kada nors į talką ateis ir ką tik įsteigtos lituanistikos specialybės studentai. S. Parulskio romaną nebuvo lengva versti, tekstas sudėtingas. Nors vertimas kėlė

keblumų, man, kaip kalbininkei, vienas dalykas romane pasirodė itin patrauklus: lygiagrečiai istorijos įvykiams akcentuojama ir lietuvių kalbos tapimo literatūrine kalba istorija, pvz., atskiri veikėjų žodžiai, trumpos citatos atkartoja XX a. pr. kalbos vartoseną. Skaityti labai įdomu, bet vengrų kalba sukelti bent kiek panašias asociacijas, reikia pripažinti, kartais tiesiog neįmanoma.

*Jūsų optimistinės intonacijos teikia vilties, kad kultūrinio bendravimo padėtis po truputį gerėja. Ar šiuo metu esama mokslinių ryšių su Lietuva, ar bendrauja universitetai, tyrėjai, ar keičiamasi studentais?*

Ryšių nėra daug, bent jau tarp filologų. Pastarųjų 5–7 metų kontaktai atsinaujina, jau yra rezultatų. Bendraujame su moksliniais institutais, universitetu. Mūsų katedroje įvyko dvi konferencijos, skirtos LDK kalboms ir kultūroms, mes irgi važiuojame į konferencijas, stažuotes Lietuvoje.

*Gal konferencijos atskleidė naujų faktų, netikėtų bendrumų?*

Įdomus ne tik kalbinis LDK kontekstas, bet ir kultūrinis, kuriame funkcionavo ir lietuvių kalba, ir slavų kalbos, ir šiek tiek vengrų kalba. Lietuvių kalboje galima aptikti net vengriškų žodžių, atėjusių dar iš Stepono Batoro laikų ir daugiausia susijusių su viduramžių kariuomenės terminologija. Vengrų pulkai kurį laiką stovėjo Baltarusijoje, Lietuvoje, ir kai kurie žodžiai, pavyzdžiui, kareivių aprangos detalės, užsiliko lietuvių kalboje, tiesa, pakitusios reikšmės. Nesakyčiau, kad tai dabartinėje lietuvių kalboje plačiai paplitę žodžiai, bet kai kur dialektuose dar galima aptikti drabužių pavadinimų, žirgų spalvos apibūdinimų. Gilinant galima atrasti intriguojančių dalykų, bet iki šiol nei Vengrijoje, nei Lietuvoje ne labai kas to ėmėsi. Pastaruoju metu vengrų pėdsakus Lietuvoje tirianti istorikė Raimonda Ragauskienė publikuoja apie tai įdomius straipsnius. Jos duomenimis, Lietuvoje lankėsi ne tik Steponas Batoras, apie kurį visi žino, jo laikais ir dar anksčiau atvyko ir paprastų žmonių, nemažai jų Lietuvoje pasiliko.

*Žinau, kad Jūs apgynėte pirmąją Vengrijoje daktaro disertaciją lietuviška tematika. Kas paskatino imtis tokios specifinės lietuviškos problematikos?*

Mano disertacijos tema buvo laikraščio *Aušra* leksika. Su vadovu [András Zoltán – L. L.] sugalvojome tokią tyrimo kryptį – panagrinėti, kaip atsiranda šiuolaikinės kalbos, kaip vyksta kalbinės reformos, kai iš vieno kalbos istorijos tarpsnio pereinama į šiuolaikinį literatūrinės kalbos etapą. Bandžiau pasigilinti, kaip įvairiose kalbose susiformuoja nauja leksika, kai dar trūksta labai daug žodžių, daugelį naujų terminų, sąvokų reikia tiesiog sukurti, dažniausiai per trumpą laiką. Mane domino, kaip tai daroma, iš kur imami tie terminai, kaip sugalvojami ir kodėl būtent taip, kas vyksta vėliau – ar jie įsitvirtina kalboje, ar nunyksta ir kodėl. Norėjau ištirti konkretų tekstą, iš kurio būtų galima aiškiai nustatyti, kaip randasi ir funkcionuoja žodžiai. Buvo labai įdomu atrasti panašumų, nes abiejose kalbose, ir lietuvių, ir vengrų, vyko panaši kalbos reforma, tik Vengrijoje ji buvo anksčiau, XVIII a., ir prasminga palyginti, kokie žodžiai buvo sudaromi iš įvairių elementų, formantų, pažiūrėti, kas išliko vienoje ir kitoje kalboje. Labai svarbu, ar geras kalbos specialistas formavo leksiką, kokį jis turėjo kalbos jausmą.

*Į kokią kalbą, Jūsų manymu, yra panašiausia vengrų kalba?*

Į jokią. Ji vieniša. Nors ir priklausome tai pačiai finougrių kalbų grupei kaip estai, suomiai, bet jie sudaro kitą šios grupės atšaką – jie finai, o mes esame ugrai. Artimiausi mūsų giminaičiai yra Sibire gyvenančios mažos tautos – chantai ir mansiai, bet ir jų kalba labai skiriasi nuo vengrų.

*Dėkoju už pokalbį.*

Publikaciją finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal projektą „Podoktorantūros (post doc) stažuočių įgyvendinimas Lietuvoje“.